

V západoevropských literaturách raného novověku jsou hojně zastoupeny veršované parafráze biblických textů, především žalmů. Odhaduje se, že jen ve Francii se v průběhu šestnáctého století podílelo na skládání veršovaných žalmových parafrází asi šedesát francouzsky píšících autorů, nepočítaje četné autory píšící latinsky.¹ Veršované parafráze žalmů byly také hojně vydávány tiskem, některé z nich i opakovaně, takže jen ve francouzskojazyčném prostředí je pro období let 1525 až 1900 zdokumentováno více než tři tisíce tištěných edic veršovaných žalmů.² Rekord v počtu vydání drží patrně kalvínský, tzv. *Ženevský žaltář*, který byl poprvé tištěn v roce 1562: již na konci ledna toho roku uvádějí ženevské záznamy více než 27 000 vytištěných exemplářů³ a z let 1562-1564 je známo více než sedmdesát a do roku 1661 více než pět set jeho vydání.⁴

Korpus raně novověkých žalmových parafrází je nejen objemově rozsáhlý, ale také značně rozrůzněný. Zmínili jsme již jazykový rozdíl mezi parafrázemi psanými

¹ JEANNERET, Michel: *Poésie et tradition biblique au XVIe siècle*, Paris 1969, s. 7.

² NOAILLY, Jean-Michel: *Présentation de la Bibliographie des psaumes imprimés en vers français*, in: FERRER, Véronique – MANTERO, Anne – JEANNERET, Michel (eds.): *Les paraphrases bibliques aux XVIe et XVIIe siècles. Actes du Colloque de Bordeaux des 22, 23 et 24 septembre 2004*, Genève 2006, s. 225-240, zde s. 231.

³ PIDOUX, Pierre (ed.): *Le psautier huguenot du XVIe siècle*, II: *Documents et bibliographie*, Bâle 1962, s. 128-129; CANDAU, Jean-Daniel: *Le Psautier de Genève. 1562-1685*, Genève 1986, s. 14.

⁴ NOAILLY, *Présentation de la Bibliographie des psaumes imprimés en vers français* (↵ pozn. 2), s. 233.

Cyril Tomáš MATĚJEC

Katedra církevních dějin a literární historie,
Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

Časomíra v českých žalmových parafrázích humanistického období

Quantitative metre in Czech psalm paraphrases before 1620

Early modern literature of the Bohemian lands, like other European literatures of this period, is relatively rich in verse paraphrases of psalms, in both vernacular and Latin. Vernacular (Czech) psalm paraphrases use mostly rhymed syllabic verses, which had been common in Czech poetry since its medieval beginnings. Nevertheless, psalm paraphrases also provided the space for the first attempts at Czech quantitative poetry.

Before 1620, two sets of psalm paraphrases were composed using quantitative verse, both being the undisputed first attempts at Czech quantitative poetry ever. Matouš Benešovský published quantitative paraphrases of Psalms 1 to 8 as part of his brief explanation of Czech grammar in 1587. Vavřinec Benedikt z Nudožer (Nudožerský), who also authored a treatise on Czech grammar, published quantitative paraphrases of twelve psalms in two independently printed collections (one containing paraphrases of psalms 75, 79, 80, 82, 90, 94, 96, 97, 101, and 113; the second containing paraphrases of psalms 91 and 103) in 1606. Nudožerský published perhaps only a small part of his compositions, since in his first collection he mentioned that he “tried the quantitative versification in more than a hundred psalms”. A single later account states that

during his lifetime, Nudožerský managed “to complete his work” and that the manuscript of his paraphrases had disappeared in the first years of the Thirty Years’ War.

The present study highlights a significant difference between these first two attempts at Czech quantitative verse. Benešovský used elegiac couplet in all his paraphrases, observing its classical form with considerable consistency. As a result, his verse dramatically differed from the traditional verse of medieval and early modern Czech poetry: it lacked rhyme and had a variable number of syllables. Nudožerský, by contrast, used a “rhythmometric” versification, inspired probably by the Latin poetry of his friend Jan Campanus Vodňanský. At first glance, therefore, his quantitative verse does not differ from the traditional Czech syllabic verse: Nudožerský accepted only such metrical schemes of classical quantitative poetry that had a fixed number of syllables (Aeolian metres) and, in keeping with the “rhythmometric” method, he introduced rhyme into quantitative strophic forms.

Keywords: Psalm paraphrases; Czech biblical language; Latin poetry; versology; Benešovský (Philonomus), Matouš; Benedikt Nudožerský (Nudozerinus), Vavřinec
Number of characters / words: 43 255 / 6 107
Number of figures: 2
Secondary language(s): Latin; Old Czech

ve vernakulárních jazycích a parafrázemi složenými v univerzální latině.⁵ Jiný významný rozdíl je mezi texty určenými k hudebnímu provedení, tedy pro zpěv, a texty určenými pro recitaci nebo tiché čtení. Rozmanitá byla také funkce těchto parafrází: mívaly, zejména v reformačním prostředí, významnou úlohu v liturgickém i soukromém duchovním zpěvu; jiné se uplatňovaly ve společenském životě jako příležitostné, zejména gratulační skladby; některé také vznikaly jako svého druhu umělecké experimenty a jiné zase mohly sloužit, opět především v protestantském prostředí, jako vzorové texty ve školní výuce. Různý byl také teologický a exegetický přístup k biblické předloze: znatelné jsou nejen konfesní rozdíly, ale také odlišnosti ve způsobu a míře interpretace: někteří autoři se těsně přidržují formulaci biblické předlohy, jiní postupují více »interpretativně« a ti se pak dále různí podle toho, zda uplatňují interpretaci historickou (tj. vztahují obsah žalmů na krále Davida nebo jinou starozákonní postavu), nebo christologickou (tj. vztahují obsah žalmů na Krista), nebo případně »akomodativní« (tj. vztahují obsah žalmu na některou jinou postavu, např. na adresáta gratulační básně). Značné rozdíly jsou také ve způsobu uměleckého zpracování a ovšem i v jeho kvalitě: mezi autory raně novověkých žalmových parafrází se objevují jak neznámí amatéři, tak vynikající slovesní umělci své doby.⁶

Ledacos z toho, co jsme dosud řekli o žalmových parafrázích v raném novověku obecně, lze přiměřeně vztáhnout také na žalmové parafráze, které vznikaly v českém prostředí. Jakkoliv totiž obecně platí, že jazykově české slovesné umění té doby se ubíralo po značně odlišných cestách než literatury jižní a západní Evropy (italská, francouzská, španělská, anglická, nizozemská), v případě veršovaných žalmových parafrází lze říci, že nejen že tento druh básnického umění dospěl i do českého prostředí, ale že zde také došel – patrně pro svou vazbu na tradičně oblíbený žánr duchovní písně – značného rozšíření a že také mezi osudy žalmové poezie v západní Evropě a v českém prostředí lze pozorovat, především v průběhu šestnáctého století, četné analogie.

Oproti německojazyčnému prostředí, kde se vernakulární žalmové parafráze objevují od prvních let reformace, jmenovitě od roku 1523, kdy k práci na nich vyzývá Martin Luther, nebo francouzskojazyčnému, kde jsou první tištěné texty tohoto druhu uváděny k roku 1525, přicházejí veršované parafráze žalmů do českojazyčného písemnictví sice s patrným, ale nepřilíživým zpožděním: zastoupeny jsou již v kancionálu *Piesně chval božských*, který uspořádal a roku 1541 vydal bratrský biskup Jan Roh.⁷ V následujících desetiletích byly postupně vydány četné další parafráze jednotlivých žalmů nebo jejich malé soubory. Některé byly tištěny samostatně, jiné jako součást kancionálů nebo jiných tisků, a někdy i takových, které se svým rázem mohou zdát od biblické poezie poměrně vzdálené: např. parafráze žalmu 91 složená Matyášem Gryllem z Gryllova byla v roce 1582 tištěna jako duchovní píseň v knížce, která shrnuje duchovní i praktické rady, jak si počínat v době morové epidemie, a soubor osmi žalmových parafrází, jejichž autorem je Matouš Benešovský, byl v roce 1577 tištěn jako součást jeho gramatiky češtiny.⁸

První českojazyčnou veršovanou parafrázi celého žaltáře, tj. sbírku parafrází všech sto padesáti kanonických žalmů, vydal v roce 1572 pod názvem *Žaltář svatého Davida krále pražský*

⁵ Jako svéráznou kategorii lze připojit také výrazně »akademickou« a početně omezenou produkci v klasické řečtině, srov. např. PORTUS, Aemilius: *Omnes Davidis psalmi in Graecum carmine heroico conversi*, Basel 1581; DUPONT, James: *Δαβίδης ἔμμετρος sive Metaphrasis libri psalmorum Graecis versibus contexta*, London 1674. Poněkud stranou protikladu »latinské« versus »vernakulární« stojí také ještě vzácnější a podobně »akademické« parafráze psané biblickou hebrejštinou. Deset takových parafrází, složených sylabickými rýmovanými verši na nápěvy *Ženevského žaltáře*, publikoval Komenského učitel Johann Heinrich Alsted v roce 1623, srov. ALSTED, Johann Heinrich: *Methodus sancrosanctae theologiae octo libris tradita*, Hanau 1623, s. 164-173.

⁶ Z předních latinsky píšících autorů, kteří skládali žalmové parafráze, bývají jmenováni např. Marcantonio Flaminio (1498-1550) a George Buchanan (1506-1582), z francouzsky píšících Clément Marot, François de Malherbe, Pierre Corneille, z anglicky píšících Philip Sidney a John Milton, z německy píšících Martin Opitz, Paul Fleming, Georg Rudolf Weckherlin, Andreas Gryphius; v sousedním Polsku přebásnil všech sto padesát žalmů *magnus parens* polského básnictví Jan Kochanowski (1530-1584).

⁷ Srov. BACH, Inka – GALLE, Helmut: *Deutsche Psalmendichtung vom 16. bis zum 20. Jahrhundert: Untersuchungen zur Geschichte einer lyrischen Gattung*, Berlin – New York 1989, s. 89; HOFMANN, Andrea: *Psalmrezeption in reformatorischem Liedgut: Entstehung, Gestalt und konfessionelle Eigenarten des Psalmliedes, 1523-1650*, Leipzig 2015, s. 91; JEANNERET, Poésie et tradition biblique au XVIe siècle (< pozn. 1), s. 35-42.

⁸ *Krátké naučení, kterak se lidé pobožní v čas moru chovati mají: buďto že by z nakaženého povětří ujíti, aneb s jinými v něm zuostati chtěli [...]*, Praha: Daniel Adam z Veleslavína, 1582 (*Knihopis* č. 6057, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000008132&local_base=KPS). K Benešovskému srov. dále, též pozn. 16 a 17.

měšťan Jan Vorličný. O patnáct let později, roku 1587, byla tištěna další parafráze celého žaltáře, *Žalmy neb Zpěvy svatého Davida*, vlastně česká jazyková verze *Ženevského žaltáře*, složená bratrským kazatelem Jiřím Strejcem. Do konce šestnáctého století pak stihly vyjít ještě další dvě českojazyčné parafráze celého žaltáře, a to *Žalmy svatého Davida* složené Davidem Crinitem z Hlavačova a tištěné v roce 1590 a *Žalmy svatého Davida* složené Jakubem Melissaeem a tištěné v roce 1596. V průběhu devadesátých let se však zejména významně šířila a trh patrně víceméně ovládla Strejcová českojazyčná úprava *Ženevského žaltáře*, která pak i po následující tři století zůstávala nejúspěšnějším a nejvíce rozšířeným českojazyčným veršovaným zpracováním biblických žalmů. Tento úspěch Strejcových žalmů snad přispěl k jistému utlumení tvůrčí aktivity na poli žalmových parafrází, takže za dvě desetiletí, která uplynula mezi vydáním Melissaeových žalmů a vypuknutím stavovského povstání, vznikla už nanejvýš jen jedna úplná parafráze celého žaltáře, a to prací mistra pražské univerzity Vavřince Benedikta z Nudožer († 1615), pokud jen můžeme spolehnout na tvrzení, že se mu takovou parafrází podařilo dokončit. O jistém slábnutí zájmu o žalmové parafráze může svědčit i to, že Nudožerský za svého života vydal ze svých žalmových skladeb jen dva malé soubory ukázek, a zejména pak to, že rukopis jeho parafrází zůstal netištěn i po jeho smrti, až po pěti letech při obsazení Prahy císařským vojskem v roce 1620 patrně zanikl.

I v českém prostředí vznikaly vedle vernakulárních skladeb také parafráze psané latinsky. Úplné latinské parafráze žaltáře složili David Crinitus, týž, který je autorem i parafráze českojazyčné (*Psalmi regii vatis in odas redacti*, 1591), a Jan Campanus Vodňanský (*Odarum sacrarum liber prior*, 1611). Také v českém prostředí platí, že mezi skladateli žalmových parafrází jsou zastoupeny i významné postavy literárního života své doby: vedle již zmiňovaného Jiřího Strejce lze např. jmenovat Jana Blahoslava, Šimona Lomnického z Budče nebo později Jana Amose Komenského.

Na rozdíl od západoevropského prostředí, kde nejen v šestnáctém, ale i v sedmnáctém a osmnáctém století představují veršované žalmové parafráze živou a mnohdy velmi významnou položku vernakulárního písemnictví, v prostředí českojazyčném vznikání nových žalmových parafrází víceméně končí během událostí stavovského povstání a následné rekatolizace, ne-li už dříve. Výraznou výjimku představují prakticky jen žalmové parafráze, které v průběhu svého života skládal Jan Amos Komenský. Úplná nová parafráze celého žaltáře se pak objevuje až v roce 1781, kdy byl v Drážďanech tištěn *Celý žaltář proroka a krále Davida* složený Jiřím Petermannem, kazatelem tamní exulantské luterské obce. Petermannovy parafráze však vstoupily už do značně odlišného kulturního kontextu, jak je mimo jiné patrné z toho, že jako knižní novinku je recenzoval Josef Dobrovský.⁹

* * *

Po stránce veršové formy se raně novověké žalmové parafráze zpravidla úplně podřizují literárním zvyklostem toho jazykového prostředí, pro které vznikly. Latinské žalmové parafráze bývají proto obvykle skládány nerýmovaným časoměrným veršem a zpravidla čerpají z bohaté nabídky veršových a strofických forem, kterou poskytovala starověká řecká a latinská poezie.

Častá a snad nejčastější je v latinských žalmových parafrázích kombinace daktylského hexametru a daktylského pentametru, tedy elegické distichon, které už ve starověku patřilo k hojně užívaným formám latinsky psané poezie (např. Ovidius jím napsal většinu svých skladeb), a v menších skladbách rozmanitého druhu, zejména v epigramech a elegiích, je s oblibou užívali také raně novověcí autoři. Vedle jednotlivých parafrází, které byly elegickým distichem složeny, vznikly v raném novověku také některé úplné parafráze žaltáře, které pro všech sto padesát žalmů užívají pouze tuto jedinou formu. Patrně nejznámější z nich je ve své době úspěšné a častěji přetiskované *Psalterium universum* německého novolatinského básníka Helia Eobana Hessa.¹⁰

Jiná forma, která se v latinských žalmových parafrázích častěji uplatňovala, byla »aiolská metra«, veršové a strofické útvary, které římská poezie převzala z řecké aiolské lyriky (Alkaios, Sapfó) a které jsou v latinském písemnictví tradičně spojeny se jménem augustovského básníka Quinta Horatia Flacca.¹¹ Asi nejznámější z těchto útvarů je sapfická strofa, ve své horatiovské

⁹ DOBROVSKÝ, Josef: *Celý žaltář krále a proroka Davida* [...], in: Litterarisches Magazin von Böhmen und Mähren 1 (1786), s. 122-123. Srov. ČAPEK, Jan Blahoslav: *Záření ducha a slova*, Praha 1948, s. 144-152.

¹⁰ Jako celek bylo tištěno poprvé roku 1537. Novodobá edice založená na druhém vydání z roku 1538: HESSUS, Helius Eobanus: *Psalterium universum*, ed. Mechthild FUCHS, Berlin 2009.

¹¹ Horatius nebyl sice první, kdo v římském prostředí z aiolské lyriky čerpal, ale užíval aiolských forem značně rozsáhlejší měrou než jeho předchůdci a »ukáznil« aiolské útvary do té podoby, ve které je pak přejímali další latinsky píšící básníci, včetně raně novověkých.

podobě složená ze tří veršů jedenáctislabičných (sapfický hendekasylab) a jednoho kratšího, pětlabičného (adónský verš).¹² Autoři, kteří ve svých žalmových parafrázích tato metra užívali, se často snažili o to, aby ve svých skladbách představili co možná široké spektrum různých veršových a strofických útvarů, aby pokud možno napodobili něco z formálního bohatství, kterým vynikl a na němž si zakládal právě Horatius jako jejich hlavní antický vzor. Charakteristickým a v raném novověku velmi oceňovaným představitelem takového přístupu je skotský novolatinský básník George Buchanan, který ve své parafrázi žaltáře (*Psalmorum Davidis paraphrasis poetica*) užívá na třicet různých metrických forem převzatých ze starověké latinské poezie.¹³

Parafráze skládané ve vernakulárních jazycích naproti tomu obvykle užívaly sylabického nebo sylabotónického verše, zpravidla rýmovaného, tzn. té podoby verše, která v tom kterém vernakulárním prostředí byla běžná i v původní poezii. Jako příklad může sloužit již zmiňovaný, v raném novověku velmi rozšířený a vlivný *Ženevský žaltář*: jeho texty byly složeny v rozmanitých sylabických rýmovaných strofických útvarech, většinou převzatých z pozdně středověké a raně renesanční francouzské poezie. V českojazyčném prostředí lze jako jistou obdobu uvést veršovanou parafrázi celého žaltáře, kterou na konci šestnáctého století složil a vydal již zmíněný Jakub Melissaeus: jednotlivé parafráze tohoto souboru jsou složeny v sylabických rýmovaných strofických útvarech, často převzatých ze starších českých duchovních písní.

Tu a tam se mezi veršovanými parafrázemi žalmů objevují také skladby, které z naznačeného schématu, tedy ze spojení vernakulárního jazyka se sylabickou, resp. sylabotónickou versifikací na jedné straně a latinského jazyka s versifikací časoměrnou na straně druhé, různým způsobem vybočují. Patrně nejznámější výjimka tohoto druhu jsou žalmové parafráze, které v šedesátých a sedmdesátých letech šestnáctého století skládal básník francouzské Plejády Jean-Antoine de Baïf (1532-1589) a které kombinují vernakulární jazyk (francouzštinu) s kvantitativní, časoměrnou versifikací.¹⁴ V českém předbělohorském písemnictví představují analogické řešení, tedy kombinaci češtiny jakožto vernakulárního jazyka a časoměrné versifikace, žalmové parafráze, které složili Matouš Benešovský a Vavřinec Benedikt z Nudožer.¹⁵

* * *

První z nich, Matouš Benešovský, se v písemných pramenech objevuje na konci šedesátých let šestnáctého století, kdy je uváděn jako klerik pražské arcidiecéze. V roce 1573 byl vysvěcen na kněze. Útržkovitě dochované zmínky neumožňují rekonstruovat jeho souvislý životopis, nicméně k roku 1587 je z utrakvistického prostředí dochována zpráva, že Benešovský někdy

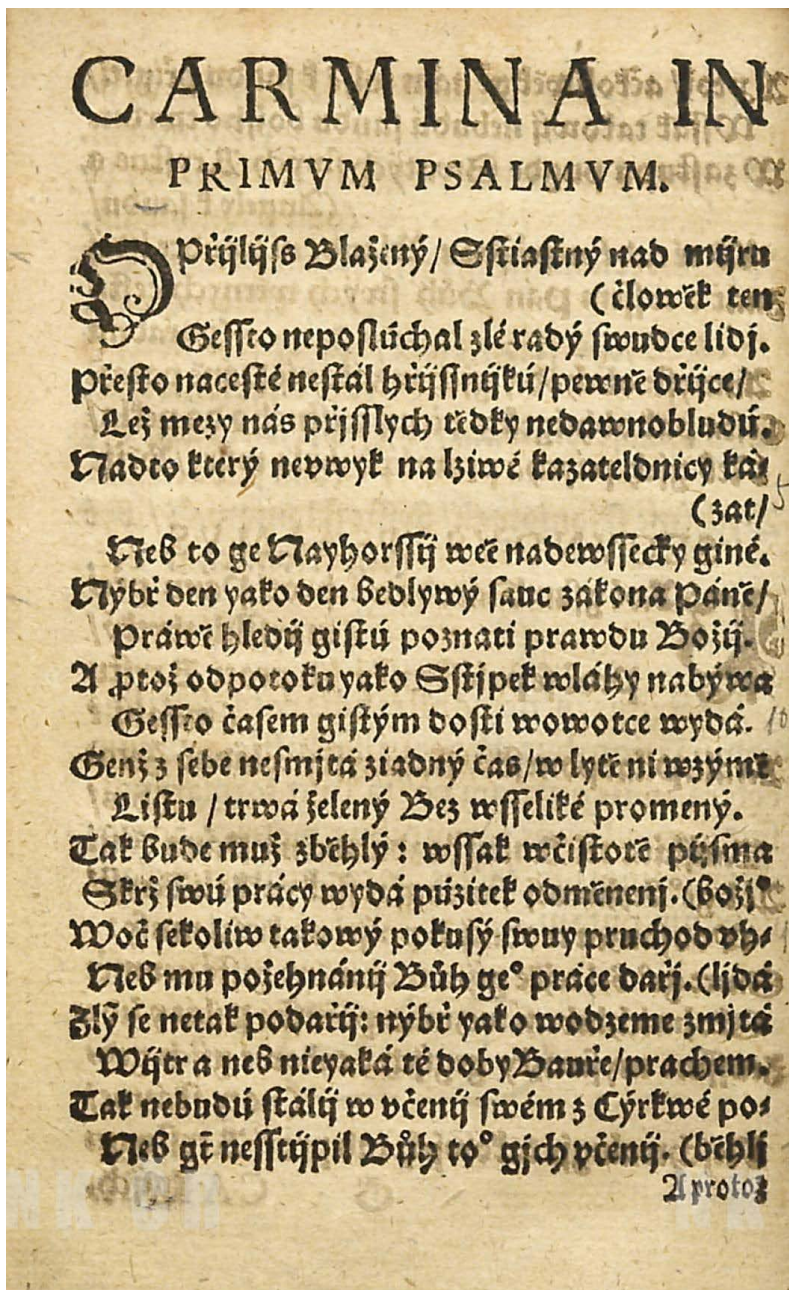
¹² Podrobněji o formách aiolské lyriky např. KUTÁKOVÁ, Eva: *Laudabile carmen*, I: *Římská metrika*, Praha 2012.

¹³ Jako celek byly Buchananovy parafráze tištěny poprvé v roce 1565 nebo 1566. Novodobá edice založená na antverpském vydání Christopa Plantina z roku 1582: BUCHANAN, George: *Poetic paraphrase of the Psalms of David (Psalmorum Davidis paraphrasis poetica)*, ed. Roger P. H. GREEN, Genève 2011.

¹⁴ Novodobá edice dostupná on-line: BAÏF, Jean-Antoine de: *Œuvres en vers mesurés*, ed. Olivier BETTENS, 2006, <https://virga.org/baif/>. Baïfův autograf (*Versions du Psautier et Chansonnettes*, Paris: Bibliothèque Nationale de France, ms. fr. 19140) je zpřístupněn v digitální knihovně *Gallica*: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b90619664/f376.item>.

¹⁵ Za prvního pěstitele časomíry v českojazyčném písemnictví bývá někdy pokládán Jan Blahoslav, zejména pro své výklady o využití kvantitativy v českém verši, které podal ve své *Musice* (resp. v jejím druhém vydání z roku 1569), srov. např. KRÁL, Josef: *O prosodii české*, I: *Historický vývoj české prosodie*, ed. Jan JAKUBEC, Praha 1923, s. 26: »První, kdož se o časoměrnou báseň pokusil, jest Blahoslav.« Blahoslav se však nepokoušel prosadit časoměrnou versifikaci, dokonce od jejího zavedení spíše odrazoval (»velikát by musila s tím práce býti a téměř marná«). Blahoslav pouze žádal, aby ve verších určených ke zpěvu byly pokud možno (»pokudž možné«) sladěny délky slabik s délkami příslušných not. Spíše než o časoměrné versifikaci lze tedy mluvit o »zřeteli ke kvantitě slabik« (Horálek), »časoměrném zřeteli« (Kollárik) nebo »časoměrně zbarvených verších« (Koupil), srov. HORÁLEK, Karel: *Přehled vývoje českého a slovenského verše*, Praha 1957, s. 27; KOLLÁRIK, Oto: *Zástoj Vavrinca Benedikta Nedožerského v prozodickom vývine českej poézie*, in: Universitas Comeniana. Facultas Paedagogica Tyrnaviensis. Spoločenské vedy. Philologia 2 (1971): *Štúdie z literárnej vedy, jazykovedy a teórie vyučovania*, red. Laurent HOREČNÝ, s. 9-51, zde s. 18; KOUPIL, Ondřej: *Grammatykáři: gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533-1672*, 2. rev. vyd., Praha 2015, s. 252. Veršované texty, které Blahoslav skládal, navíc ukazují, že jeho básnická praxe byla ještě volnější než teorie. Platí to také o jeho písních založených na biblických předlohách. Parafráze žalmů, které Blahoslav složil a zařadil do *Šamotušského kancionálu* a které kdysi Josef Jireček otiskl ve své edici českých časoměrných žalmových parafrází, nejsou časoměrné, jak to už na konci devatenáctého století ukázal Josef Král, srov. JIREČEK, Josef (ed.): *Časoměrné překlady žalmův Br. Jana Amosa Komenského, pak Br. Jana Blahoslava, kn. Matouše Philonoma Benešovského a M. Vavřince Benedikta Nudožerského*, Vídeň 1861, s. 59-64; KRÁL, O prosodii české, I: *Historický vývoj české prosodie* (viz výše), s. 29-30.

předtím »odstoupil od strany katolické« a »dal se k straně naší podobojí přijímajících«. O dva roky později je zmiňován jeho sňatek. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let je pak uváděn jako opat emauzského kláštera. Z písemných dokladů mizí rokem 1592, kdy byl »pro svý zlý, neřádný, pohoršlivý chování« uvězněn a následně vypovězen z českého království. Tiskem za svého života vydal tři práce: překlad listů sv. Ignáce Antiochijského (snad v roce 1576), latinsky psanou mluvnici češtiny (v roce 1577) a sbírku různých pozorování o jazyce, zejména etymologických, nazvanou *Knížka slov českých* (v roce 1587).¹⁶

Obr. 1:

Matouš BENEŠOVSKÝ:
Grammatica Bohemica
(Praha: NK, sign.
54 F 94), fol. G1^v
(začátek Benešovského
žalmových parafrází)

¹⁶ Podrobněji o Matoušovi Benešovském a jeho dvou »jazykových knížkách« píše v úvodu ke své edici Ondřej Koupil: BENEŠOVSKÝ, Matouš: *Grammatica Bohemica (Gramatika česká). Knížka slov českých vyložených*, ed. Ondřej KOUPIL, Praha 2003, s. IX-XXXV. Srov. též KOUPIL, *Grammatykáři* (← pozn. 15), zejm. s. 101-105, 226-266.

¹⁷ BENEŠOVSKÝ, Matouš: *Grammatica Bohemica, studiosis eius linguae utilissima*, Praha 1577 (*Knihopis* č. 7165, <https://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/mluvnice/digitalni-kopie-info/BeneGram1577>), fol. G1^v-G7^v.

¹⁸ Tamtéž, fol. A5^v.

¹⁹ HORÁLEK, *Přehled vývoje českého a slovenského verše* (← pozn. 15), s. 27: »O skutečné časoměrné verše se první pokusil Matouš Benešovský.« Srov. též pozn. 15.

²⁰ BENEŠOVSKÝ, *Grammatica Bohemica* (← pozn. 17), fol. G1^v: »[...] quod opus carminibus metricae ad modum Latinorum factis loco prosodiae claudendum putavi.«

Své časoměrné žalmové parafráze vydal v roce 1577 jako součást své mluvnice češtiny (► Obr. 1).¹⁷ Těchto osm parafrází spolu s krátkým epigramem, který je připojen za úvod téže gramatiky,¹⁸ jsou zdá se v českém humanistickém písemnictví první česky psané skladby, které užívají v pravém slova smyslu časoměrného verše.¹⁹ Podle poznámky, kterou jsou parafráze uvedeny, byly do mluvnice zařazeny jako náhrada za pojednání o versifikačních pravidlech (► prosodii), které v raném novověku bývalo obvyklou součástí gramatických výkladů.²⁰ Metrický rozměr, kterého Benešovský ve všech těchto devíti veršovaných skladbách užívá, je elegické distichon, tj. kombinace daktylského hexametru a daktylského pentametru, jeden z nejobvyklejších veršových rozměrů starověkého i raně novověkého latinského písemnictví.

Jako dílo veršového umění představují tyto skladby značně radikální rozchod s tím, co bylo v tehdejší české verši obvyklé. Pokud by se s Benešovského texty byli setkali čtenáři, kteří neměli zkušenost s řeckou a latinskou poezií a kteří znali jen tehdejší veršované skladby psané česky, patrně by byli měli obtíže vůbec poznat, že jsou to skladby veršované. Obvyklým příznakem českého verše býval už od středověku pevný počet slabik. Řecké nebo latinské hexametry a pentametry však pevný počet slabik nemají, a nemají ho tedy ani hexametry a pentametry Benešovského. I když v češtině existoval a měl starobylou tradici také typ verše, který pevný slabičný počet nezachovával, totiž bezrozměrný verš, přece i ten byl vyznačen aspoň druhým charakteristickým znakem staršího českého verše, rýmem. Avšak Benešovského elegická disticha po vzoru latinských hexametru

a pentametru nemají ani rým. A naproti tomu to, co Benešovského distichům dávalo pevný řád, totiž pravidelné střídání dlouhých a krátkých slabik, by bylo neškolenému čtenáři bezpochyby zůstalo skryté, takže by se mu byly Benešovského hexametry a pentametry nejspíš jevily jen jako jakýsi verš neverš, pouhá grafická napodobenina »skutečného«, pravidelně sylabického nebo aspoň rýmovaného verše.

Pro čtenáře, kteří měli zkušenost s latinskou časoměrnou poezií, starověkou nebo novověkou – a lze ovšem předpokládat, že ti, kdo Benešovského latinsky psanou mluvnici brali do rukou, takovou zkušenost zpravidla měli – pro ně by uvedené zvláštnosti Benešovského veršovaných skladeb, totiž absence rýmu, variabilní délka verše i pravidelné uspořádání slabik s ohledem na jejich kvantitu, byly něčím zcela samozřejmým a jako neobvyklá by se jim byla jevila snad jen okolnost, že Benešovský tyto tradiční versifikační náležitosti realizuje v netradičním materiálu, ne v latině nebo řečtině, ale ve vernakulárním jazyce, v češtině.

* * *

Teprve dvacet sedm let po vydání Benešovského mluvnice, v roce 1606, vyšly tiskem další parafráze žalmů složené časoměrným veršem. Jejich autorem byl někdejší učitel v Zatci a Německém Brodu, od roku 1604 profesor pražské univerzity Vavřinec Benedikt z Nudožer.²¹ Také on byl zároveň autorem latinsky psané gramatiky češtiny a také u něho je mezi prací na gramatice, která s sebou nesla nutnost vypořádat se teoreticky s versifikačními pravidly popisovaného jazyka, a prací na časoměrných žalmových parafrázích zřejmá souvislost.²² Na rozdíl od Benešovského však Nudožerský nezařadil své žalmové parafráze do své gramatiky, ale vydal je samostatně, navíc s jistým časovým odstupem – gramatika vyšla v roce 1603, parafráze v roce 1606. Vedle gramatiky a žalmů vydal Nudožerský i některé další tištěné práce: latinsky psanou učebnici aritmetiky pro univerzitní studenty, latinsky psanou řeč, ve které navrhuje reformu studia na pražské univerzitě, a další dva drobné příležitostné tisky, rovněž spojené s jeho působením na pražské univerzitě. V rukopise zůstala jeho latinsky psaná poetika. Ve vztahu k jeho časoměrným pokusům není bez významu, že podobně jako jeho přítel Jan Campanus Vodňanský a další autoři té doby psal také Nudožerský v poměrně hojné míře latinskou časoměrnou poezii, většinou příležitostnou.²³

V roce 1606 vydal Nudožerský tiskem dva sborníčky svých česky psaných žalmových parafrází – jeden je dedikován pražské univerzitě a obsahuje časoměrné parafráze deseti žalmů (č. 75 [► Obr. 2], 79, 80, 82, 90, 94, 96, 97, 101 a 113) a jednu původní píseň, rovněž složenou časoměrně.²⁴ Druhý soubor je dedikován ingrosátorovi větších desk zemských Janu Bunsonovi z Bunsonu a obsahuje časoměrné parafráze dalších dvou žalmů (č. 91 a 103).²⁵ V předmluvě ke svému prvnímu souboru žalmových parafrází Nudožerský zmiňuje, že své versifikační zásady vyzkoušel »ve více než stech žalmech«.²⁶ Těmto slovům se obvykle rozumí tak, že Nudožerský

²¹ K životu a působení Vavřince Benedikta z Nudožer srov. zejm. ČAPEK, Jan Blahoslav: *Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta – Nudožerina*, in: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 7 (1966), č. 2, s. 7-32; KOLLÁRIK, Oto: *Zástoj Vavřince Benedikta Nudožerského v epoche nášho humanizmu*, in: HOLOTIK, Ľudovít – VANTUCH, Anton (eds.): *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.-16. storočí*, Bratislava 1967, s. 270-287; OUTRATA, Filip: *Vavřinec Benedikt Nudožerský jako typ humanistického vzdělance*, in: *Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 42 (2002), s. 59-74.

²² BENEDIKT Z NUDOŽER, Vavřinec: *Grammaticae Bohemicae ad leges naturalis methodi conformatae et notis numerisque illustratae ac distinctae libri duo*, Praha 1603 (*Knihopis* č. 1062, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000017767&local_base=KPS). Novodobá edice: BENEDIKT Z NUDOŽER, Vavřinec: *Grammaticae Bohemicae, ad leges naturalis methodi conformatae, et notis numerisque illustratae ac distinctae, libri duo*, ed. Nancy Susan SMITH, Ostrava – Šenov u Ostravy 1999.

²³ Pro podrobnější údaje o Nudožerského literárních pracích (včetně ztracených rukopisných) srov. HEJNIC, Josef: *Benedictus (Benedicti, Nudožerský), Vavřinec*, in: HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan: *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě*, 1: A-C, Praha 1966, s. 182-188.

²⁴ BENEDIKT Z NUDOŽER, Vavřinec: *Aliquot psalmodum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica, lyrico carmine ad imitationem Latinorum nunc primum attentata*, Praha 1606 (*Knihopis* č. 17575, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000017609&local_base=KPS). Posledně jmenovaná původní píseň má svou vlastní předmluvu, v níž je věnována domažlickému radnímu Mikuláši Novaciovi z Ružomberka (známému mj. pro svoje kontakty s Janem Campanem Vodňanským).

²⁵ BENEDIKT Z NUDOŽER, Vavřinec: *Žalmové devadesátý první a stý třetí na způsob latinských veršů* vydání od Laurence Benedykta Nudožerského, Praha 1606 (*Knihopis* č. 17578, https://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000017612&local_base=KPS).

²⁶ BENEDIKT Z NUDOŽER, *Aliquot psalmodum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica* (◀ pozn. 24).

Obr. 2: Vavřinec BENEDIKT z NUDOŽER: *Aliquot psalorum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica* (Praha: NK, sign. 54 Se 131), fol. A6^v (začátek Nudožerského parafráze žalmu č. 75)

v kontextu jazykově českého básnictví skutečně čímsi novým. Ačkoliv tři desetiletí před Nudožerským publikoval své časoměrné pokusy Matouš Benešovský a ačkoliv je možné a při omezeném rozsahu tehdejší české kulturní obce snad i pravděpodobné, že Nudožerský Benešovského žalmové parafráze znal,³⁰ je přece jen mezi Nudožerským a Benešovským v postoji k otázce českého časoměrného verše značná odlišnost.

fol. A3^r: »Cum itaque de tota quantitate et ratione poeticae Bohemicae iam tandem a nobis sit conclusum et in psalmis plus quam centum non infeliciter periclitatum [...]«

²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos: *Opera omnia*, 1, Praha 1969, s. 22: »Laurentius Benedictus Nudozerinus [...] concinnaverat Psalmos Davidicos vario metri genere [...]. Quod opus cum vixdum absolvisset [...]«

²⁸ Tamtéž, s. 22: »[...] fatis cessit [...], testamento illud cuidam legans, qui in editione procuranda negligentior, eam in illud usque tempus, quo in direptione Pragae (anno 1620) periit, distulit.«

²⁹ Za Nudožerského práci bývá pokládána také parafráze žalmu 117, kterou ve své mluvnici biblické češtiny cituje Pavel Doležal, srov. DOLEŽAL, Pavel: *Grammatica Slavico-bohemica* [...], Bratislava 1746, s. 214; KRÁL, *O prosodii české*, I (< pozn. 15), s. 36-38; ČAPEK, *Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta – Nudožerina* (< pozn. 21), s. 28-29. Odchytky od Nudožerského versifikačních pravidel, zejména absence rýmu, však ukazují, že bude třeba hledat jiného autora. Je rovněž poněkud podezřelé, že by se byl zničehonic v roce 1746 v Uhrách objevil úryvek textu, který byl podle jiné zprávy zničen v roce 1620 v Praze.

³⁰ Srov. KRÁL, *O prosodii české*, I (< pozn. 15), s. 36; ČAPEK, *Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta – Nudožerina* (< pozn. 21), s. 19; KOUPIL, *Grammatykáři* (< pozn. 15), s. 253.

měl už v roce 1606 složeno více než sto (úplných) časoměrných žalmových parafrází. V roce 1661 pak píše Komenský v listu Montanovi, že Nudožerský skládal časoměrné »davidovské žalmy« a že toto dílo za svého života »dokončil«. ²⁷ Komenského slova se obvykle vykládají tak, že Nudožerský za svého života stihl složit časoměrnou parafrázi celého žaltáře, všech sto padesáti žalmů. Ze stručné zprávy, kterou Komenský podává o dalších osudech těchto parafrází, však plyne, že už v Komenského době byly pokládány za ztracené: Nudožerský je ve své závěti odkázal bližší neurčené osobě, která měla pořídit jejich vydání; tato osoba však byla v plnění svého úkolu »poněkud nedbalá« (»negligentior«), takže »při plenění Prahy v roce 1620« Nudožerského soubor parafrází zanikl, aniž byl tištěn. ²⁸

Ať už budeme Nudožerského slova o »více než stech žalmech« a Komenského údaje o »dokončeném« souboru parafrází vykládat jakkoliv, v každém případě platí, že dnes máme z Nudožerského žalmových parafrází k dispozici pouze ty, které Nudožerský sám nechal vytisknout ve zmiňovaných dvou souborech v roce 1606. ²⁹ Z pohledu dějin českého verše je z těchto dochovaných souborů zvláště zajímavý soubor první, protože Nudožerský k němu připojil latinský výklad, ve kterém vysvětluje svůj postoj k otázce rozlišení dlouhých, krátkých a obojetných slabik v češtině, a stručný přehled metrických útvarů, které ve svých skladbách užil. Zajímavá je také dedikační předmluva, v níž konstatuje novost svého podniku a obrací se na své kolegy, univerzitní mistry, aby jakožto zkušení čtenáři řeckých a latinských básníků jeho práci prozkoumali a posoudili.

Nudožerského časoměrné skladby jsou

Benešovský zvolil jeden typický útvar latinské časoměrné poezie a v jeho obvyklé podobě ho realizoval v českém jazykovém materiálu, aniž by se přitom snažil zmírnit napětí mezi takto vzniklým časoměrným veršem a vžitou, obecně rozšířenou a tehdy obvyklou podobou verše sylabického. Nudožerský naproti tomu vybírá z repertoáru řeckolatinské časoměrné poezie metrických útvarů více, ale opatrně přitom volí jen takové, které lze usmířit s versifikačními zvyklostmi panujícími v tehdejší české poezii, totiž takové, které zachovávají pevný počet slabik.³¹ S tím souvisí také další rozdíl: zatímco Benešovský volí metrický útvar, který je obvyklý v mluvní, recitované poezii, a nic nesevřídčí o tom, že by měl v úmyslu hudební provedení svých veršů, Nudožerský vybírá z lyrických, aiolských meter, která byla za humanismu častěji zhudebňována, a zřetelně dává najevo, že své parafráze považuje za písňovou poezii: v prvním souboru, dedikovaném pražské univerzitě, otiskuje čtyřhlasé nápěvy, na které mají být jeho parafráze zpívány, a ve druhém souboru na tyto nápěvy alespoň odkazuje.³²

Krom toho obojího je tu ještě rozdíl asi nejnápadnější: zatímco Benešovský se řídí zvyklostmi latinské humanistické poetiky i v tom, že skládá verše zásadně nerýmované, Nudožerský do svých českých časoměrných veršů rýmy systematicky zavádí, a to i přesto, že jsou tyto verše jinak vědomě budovány jako nápodoba klasických rozměrů starověké a humanistické poezie, a také přesto, že musel dobře vědět, že novolatinští autoři hledí na rým jako na středověký přežitek, kterému je nejlepší se vyhnout.

Častěji se připomíná, že významným inspiračním vzorem byly pro Nudožerského latinské časoměrné parafráze George Buchanana.³³ Souvislosti mezi Nudožerským a Buchananem jsou patrné: Nudožerský se neomezuje na jeden metrický útvar jako Benešovský, ale podobně jako Buchanan pořádá cosi jako »přehledku« různých metrických útvarů, a nejen že vybírá z téhož okruhu lyrických meter, ale v některých případech dokonce pro daný žalm volí stejné metrum, kterého užil už Buchanan.³⁴ Že Nudožerský Buchananovy žalmy musel znát, je patrné také z toho, že některé nápěvy, které Nudožerský ke svým parafrázím přikládá, jsou shodné s nápěvy, které ke své edici Buchananových žalmů připojil profesor univerzity v Rostocku David Chytraeus.³⁵ Mohlo by se snad dokonce i zdát, že Nudožerský se jen zhlédl v Chytraeově zhudebněné podobě Buchananova díla a snažil se vytvořit její věrnou jazykově českou nápodobu.

Nicméně srovnáváme-li Nudožerského s Buchananem, vyvstávají také některé výrazné rozdíly. Za prvé: Zatímco Buchanan se neomezuje na lyrická metra, ale připouští i rozměry, které mají proměnlivý počet slabik (hned první žalm přebásňuje stichickým hexametrem a jinde užívá například také elegického disticha), Nudožerský se všem typům verše, které mají proměnlivý počet slabik, důsledně vyhýbá. Zvláště nápadné je to právě v případě hexametru nebo elegického disticha, protože ty patří k nejobvyklejším a nejtypičtějším formám řecké i latinské časoměrné poezie, takže ve formálním experimentu, jakým Nudožerského parafráze jsou, bychom jejich přítomnost mohli s vysokou pravděpodobností očekávat. A za druhé: Nudožerský užívá rýmu, který u Buchanana chybí. Buchanan se totiž stejně jako Benešovský přidržuje antické, resp. humanistické podoby časoměrných meter, a rýmu se proto vyhýbá. Naproti tomu Nudožerský konce svých veršů důsledně opatřuje zvukovými shodami, jak to bylo obvyklé v tehdejší české psané sylabické poezii.

³¹ Lze tu také mluvit o rozdílu mezi časomírou »aiolskou«, která zachovává pevný počet slabik ve verši, a »iónskou«, v níž počet slabik ve verši kolísá, srov. JAKOBSON, Roman: *Základy českého verše*, in: TÝŽ: *Poetická funkce*, ed. Miroslav ČERVENKA, Jinočany 1995, s. 157-248, zde s. 233; IBRAHIM, Robert – PLECHÁČ, Petr – ŘÍHA, Jakub: *Úvod do teorie verše*, Praha 2013, s. 21-22.

³² Srov. KOLLÁRIK, *Zástoj Vavrinca Benedikta Nudožerského v prozodickom vývine českej poézie* (≠ pozn. 15), s. 33-47 (mj. přehled metrických útvarů, kterých Nudožerský užívá); KOUPIL, *Grammatykáři* (≠ pozn. 15), s. 252-253, 258 (rozlišení »hudebního« a »literárního« pojetí časomíry).

³³ S Buchananem spojoval Nudožerského parafráze už Komenský v listu Montanovi, srov. KOMENSKÝ, *Opera omnia*, 1 (≠ pozn. 27), s. 22: »Laurentius Benedictus Nudozerinus [...] concinnaverat Psalmos Davidicos [...] ad Buchanani imitationem.« Srov. dále ČAPEK, Jan Blahoslav: *K žalmové poesii reformačních humanistů*, in: Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského 14 (1937), s. 88-112, zde s. 91; KOLLÁRIK, *Zástoj Vavrinca Benedikta Nudožerského v epoche nášho humanizmu* (≠ pozn. 21), s. 280; KOUPIL, *Grammatykáři* (≠ pozn. 15), s. 254. Nudožerský sám Buchananovo jméno zmiňuje v prvním souboru svých parafrází, ale nemluví o něm přímo jako o svém literárním vzoru, srov. BENEDIKT Z NUDOŽER, *Alíquot psalmorum Davidicorum paraphrasis rhythmometrica* (≠ pozn. 24), fol. C7^r.

³⁴ Srov. ČAPEK, *K žalmové poesii reformačních humanistů* (≠ pozn. 33), s. 92; KOLLÁRIK, *Zástoj Vavrinca Benedikta Nudožerského v prozodickom vývine českej poézie* (≠ pozn. 15), s. 27-47.

³⁵ Srov. ČAPEK, *Přispěvky k životu a dílu Vavrinca Benedikta – Nudožerina* (≠ pozn. 21), s. 23; KOLLÁRIK, *Zástoj Vavrinca Benedikta Nudožerského v epoche nášho humanizmu* (≠ pozn. 21), s. 281; TÝŽ, *Zástoj Vavrinca Benedikta Nudožerského v prozodickom vývine českej poézie* (≠ pozn. 15), s. 27-47.

Za cenu jistého omezení metrického repertoáru, tj. za cenu vyloučení časoměrných meter s proměnlivou délkou verše, tak Nudožerský dosáhl toho, že všechny jeho skladby zachovávají pevný počet slabik ve verši. A za cenu jisté »barbarizace« starověkých uměleckých forem Nudožerský zavedl do časoměrných strofických útvarů rým. Připuštění těchto dvou úprav mělo za následek, že Nudožerského skladby se na první pohled ničím nelišily od obvyklého veršování sylabického. Lze tedy také říci, že zatímco Benešovský se s tradiční sylabickou podobou českého verše jednoznačně rozchází a nahrazuje ji časoměrným schématem, důsledně převzatým z latinské poezie, Nudožerský sice také uvádí časomíru do českého verše, ale pokouší se to učinit nenápadně, snaží se ji jakoby do tradiční sylabické podoby českého verše »propašovat«. Takové řešení mělo být patrně vstřícným krokem vůči tehdejší většinovým uživatelům české duchovní poezie. Nudožerský se tak pokusil vytvořit takový verš, který by na jedné straně uváděl v soulad hudební a jazykovou kvantitu a který by zároveň na straně druhé českým zpěvákům a posluchačům poskytoval to, na co byli ve verši zvyklí, tedy pevný slabičný počet a rým.³⁶

Toto Nudožerského řešení lze označit za zcela jedinečné a nové, ale jen tehdy, posuzujeme-li je v kontextu tehdejší literární produkce psané česky. Nahlédneme-li však do soudobé poezie psané latinsky, nalézáme k Nudožerského snahám některé nápadné analogie. V českém prostředí jsou to především skladby Jana Campana Vodňanského, mistra Karlovy univerzity a Nudožerského dlouholetého přítele. Vedle četných latinských veršovaných prací, které po formální stránce obvyklým způsobem realizují humanistickou představu o nápodobě starověkých vzorů, publikoval Campanus také některé latinsky psané veršované skladby, které podobně jako Nudožerského parafráze kombinují klasická časoměrná metra a rým.³⁷ Ve svých tištěných pracích dával Campanus tomuto způsobu formálního uspořádání veršovaného textu různá pojmenování, v nichž většinou kombinoval výraz »metrum«, odkazující k časoměrnému verši těchto skladeb, s výrazem »rhythmus«, který v dobové latinské terminologii označoval »rým«. Mezi takto utvořenými pojmenováními se u Campana objevuje také adjektivum »rhythmicus« (»rytmometrický«, »rýmočasoměrný«), které pro označení svých českojazyčných žalmových parafrází užil i Nudožerský.³⁸ Campanus tímto »rytmometrickým« postupem složil značné množství veršů, krom jiného také latinskou parafrází všech sto padesáti žalmů, kterou otiskl v prvním dílu své sbírky *Odae sacrae*.³⁹ Protože Campanus psal takové »rytmometrické« verše přinejmenším od roku 1604⁴⁰ a protože v předmluvě k uvedené sbírce *Odae sacrae* výslovně poznamenává, že kombinaci rýmu a časomíry od něho převzal Nudožerský,⁴¹ zdá se, že Nudožerského přínos českému veršovému umění – podobně jako přínos Benešovského – je spíše ten, že již dříve existující versifikační zásady převedl do jiného, vernakulárního jazykového materiálu, než že by byl objevil versifikační zásady zcela nové. Tedy podobně jako Benešovský vzal stará, po staletí osvědčená versifikační pravidla latinské časoměrné poezie a snažil se je pokud možno důsledně, jen s nezbytnými modifikacemi, aplikovat na odlišný jazykový materiál, na češtinu, tak ani Nudožerský se svým spojením časomíry, sylabismu a rýmu patrně nebyl zcela originální, nýbrž převzal už hotový a v latinské poezii zčásti vyzkoušený, byť poněkud neobvyklý postup, a pokud možno důsledně ho aplikoval na »nový« jazykový materiál, tedy rovněž na češtinu.

* * *

Při pohledu do dějin českého verše lze říci, že pokusy Matouše Benešovského a Vavřince Benedikta z Nudožer o český časoměrný verš byly v tom smyslu úspěšné, že se vydaly směrem, kterým se pak v následujících třech stoletích ubíral ne nepatrný počet skladatelů jazykově

³⁶ Narážka na populární účel rýmu zaznívá v předmluvě k prvnímu souboru Nudožerského žalmových parafrází: je tam citováno mínění Jana Campana, že Nudožerský se prý »nemusí příliš obávat nepříznivé kritiky«, protože jeho parafráze »mají rým podle lidového obyčeje«. Srov. BENEDIKT Z NUDOŽER, *Aliquot psalmorum Davidicorum paraphrasis rhythmicometrica* (◀ pozn. 24), fol. A2^r: »Quia enim psalmi isti [...] rhytmum etiam ad vulgarem consuetudinem haberent, non magnopere mihi ab iniqua censura metuentum putabat.«

³⁷ Srov. LUDVÍKOVSKÝ, Jaroslav: *Jiřího Třanovského latinské duchovní parafráze ód Horatiových*, in: *Listy filologické* 63 (1936), s. 67-80, zde s. 72-74.

³⁸ BENEDIKT Z NUDOŽER, *Aliquot psalmorum Davidicorum paraphrasis rhythmicometrica* (◀ pozn. 24), fol. A1^r, A2^r. Srov. LUDVÍKOVSKÝ, *Jiřího Třanovského latinské duchovní parafráze ód Horatiových* (◀ pozn. 37), s. 73.

³⁹ CAMPANUS VODŇANSKÝ, Jan: *Odarum sacrarum liber prior, psalmos Davidicos continens*, Praha 1611.

⁴⁰ Srov. LUDVÍKOVSKÝ, *Jiřího Třanovského latinské duchovní parafráze ód Horatiových* (◀ pozn. 37), s. 73.

⁴¹ Srov. CAMPANUS VODŇANSKÝ, *Odarum sacrarum liber prior* (◀ pozn. 39), fol. 4^v: »Vir [...] doctissimus M. Laurentius Benedictus [...] meo exemplo rhytmum metro copulare [coepit] [...]«

českých veršů. Druhého z těchto »průkopníků«, Vavřince Benedikta z Nudožer, navíc stoupenci časomíry častěji připomínali jako svého zasloužilého předchůdce: v polovině sedmnáctého století se tak Nudožerského jméno a zmínka o jeho žalmech objevuje u Komenského, o sto let později u Pavla Doležala a později také u dalších slovenských autorů, kteří užívali biblické češtiny jako spisovného jazyka.⁴² Komenský dokonce Nudožerského skladby zmiňuje jako podnět, který ho ke skládání časoměrných žalmových parafrází přivedl: v době, kdy se pro změnu politických poměrů nemohl věnovat svému povolání,⁴³ se prý dověděl, že ve válečných událostech roku 1620 byly zničeny »davidovské žalmy«, které »rozmanitým druhem metra« složil »pražský profesor Vavřinec Benedikt z Nudožer«, a v bolesti nad tím, že »vlast je zbavena takového pokladu«, prý časoměrně složil »několik žalmů«, »dychtiv« tímto způsobem »sám nahradit ztrátu.«⁴⁴

Ti, kteří se v pozdějších dobách o skládání českých časoměrných veršů pokoušeli, však zpravidla kráčeli více ve stopách Benešovského než Nudožerského. Důmyslný pokus o spojení sylabismu a časomíry, který v latinské poezii uskutečnil Campanus a v české Nudožerský, byl snad přece jen poněkud umělý a především snad sdílel některé význačné slabiny obou versifikačních systémů, které se snažil propojit: byl totiž podobně jako »čistá« časomíra pracný a na rozdíl od ní mu patrně chyběl onen příznak »exkluzivity«, »ušlechtilosti«, »klasičnosti«, s časomírou obvykle spojovaný, protože se až příliš věrně dovedl podobat sylabismu s jeho příznaky »lidovosti«, »neumělosti« či »barbarskosti«. Snad tedy také proto ti, kteří v následujících stoletích – sedmnáctém, osmnáctém a devatenáctém – časoměrné verše skládali, následovali spíše Benešovského v tom smyslu, že se zpravidla neomezovali na rozměry, které zachovávají pevný počet slabik ve verši, ale hojně a snad především uplatňovali také ty, jejichž slabičný počet je proměnlivý, a to nejčastěji týž daktylský hexametr a daktylský pentametr, kterých užíval už Benešovský. A spíše Benešovského následovali také v tom, že podle starověkého vzoru se zpravidla vyhýbali rýmu, patrně proto, že se ve shodě s autory humanistických poetik obávali, aby zvukové shody na koncích veršů nedodávaly jejich skladbám »barbarský«, »bizarní«, »středověký« nádech.

⁴² ČAPEK, *Příspěvky k životu a dílu Vavřince Benedikta – Nudožerina* (◀ pozn. 21), s. 8-10, 28-29.

⁴³ KOMENSKÝ, *Opera omnia*, 1 (◀ pozn. 27), s. 22: »[...] per ingrata illa mea, hominis a functione vocationis remoti, otia [...]«.

⁴⁴ Tamtéž, s. 22 »Laurentius Benedictus Nudozerinus, professor Pragensis, [...] concinnaverat Psalmos Davidicos vario metri genere [...]. Quod opus [...] in direptione Pragae (anno 1620) periit [...]. Quo ego cognito, tanto thesauro patriam privari vehementer dolui, jacturamque pensare avidus ipse manum admovi, concinnatis metricae psalmis aliquot.«